

Fotograf Gallery

Jiří Toman: „...a voda stoupá”

28. 6. – 8. 9. 2023

Jiřího Tomana voda fascinovala. Tvořila nejen pozadí výjevů z plováren a mořských pláží a horizontální linie panoramatických snímků Polabí či mola v mlze, ale na mnoha fotografiích hrála přímo hlavní roli. Někdy v podobě dravé horské bystřiny, jindy jako ornamentálně zvlněná křivka, kterou mořská vlna vykresluje na písčiny břeh. V galerii Fotograf jsme se rozhodli vystavit soubor, ve kterém Toman zachytil detaily a kompozice nalezené u Počapelského splavu, když obrátil objektiv nejen k zpěněné hladině roztávající řeky, ale i k vodě v pevném skupenství – k závějím, krám a ledovým krystalkům. Tomanovy vlastní zvětšeniny doplňujeme digitálními novotisky z původních negativů a dvěma intervencemi Šárky Zahákové.

Sousloví, které se vepsalo do názvu výstavy, používal Jiří Toman při setkání se svým přítelem Vlastimilem Šebkem a odkazovalo na knihu Johna Walshe *Času je málo a voda stoupá*. Jak málo času bylo Tomanovi vyměřeno se ukázalo na jaře roku 1972, kdy krátce po svých 48. narozeninách zemřel.

V Tomanově pozůstalosti, částečně uložené v lounské Galerii Benedikta Rejta, jsme v papírové krabici popsané Annou Fárovou našli přes stovku originálních zvětšenin fotografií pořízených u Počapelského splavu. Zdá se, že spíš než o finální výběr, ucelený soubor, jde o pracovní materiál. Zkusmo setříděný do několika skupin teď leží před vámi a odkrývá to, jak Toman při práci postupoval. Na rozdíl od svých velkých vzorů Josefa Sudka či Edwarda Westona nečekal na ideální záběr, neměl situaci pevně pod kontrolou a nekladl důraz na technickou dokonalost výsledných pozitivů. Jako by samotný proces hledání a nalézání spojený se specifickým „naladěním“ a otevřením se vnějším podnětům byl podstatnější než snímky, které v jeho průběhu vznikly.

To však neznamená, že výsledné fotografie nejsou působivé. Tomanovi se podařilo pořídit řadu velmi výtvarných snímků, v nichž vazba s realitou ustupuje do pozadí. Dokumentární rozměr fotografií je potlačen, na co přesně se na nich díváme, není zásadní, daleko důležitější je konkrétní otištění do fotocitlivé vrstvy. Již zmiňovaný Vlastimil Šebek vzpomíná, že Tomana „*zlobilo, když chtěli vědět, kde záběr pořídil, odkud to je*“¹ kurátor a autor Tomanovy monografie Vít Bouček zdůrazňuje, že „*[n]eurčením a nedatováním dával [Toman] najevo, že se nejedná o dokument, ale o výtvarnou fotografii a uměleckou výpověď*“.² Při toulce s fotoaparátem Toman nalézal momenty a situace s estetickým potenciálem, který umocňoval pomocí jejich „zarámování“, vytržení z běžných souvislostí.

Série fotografií zachycující ženskou postavu (snad Tomanovu partnerku Marii Šimkovou-Holoubkovou) při hře s ledem, se ze souboru vymyká. Dokumentární aspekty nabývají na důležitosti, zdá se, že to, co se odehrávalo před fotoaparátem, mělo zvláštní význam. Snímky tak, podobně jako řada dalších Tomanových fotografií,³ balancují na pomezí mezi inscenovanou fotografií a záznamem akce. Vlastimil Šebek navíc vzpomíná řadu Tomanových aktivit, které byly zjevně zaměřené na zintenzivnění prožívané zkušenosti – ať už šlo o pouštění svíček po Labi či skládání vzorů ze spadanych větviček.⁴

Právě toto „zintenzivnění prožívání“ je tím, co spojuje estetizující fotografii krystalku ledu se záznamem bezprostřední hry v zasněžené

¹ Vít Bouček (ed.), Jiří Toman: fotografie. V Pardubicích: Východočeská galerie, 2013, s. 12-13.

² Tamtéž, s. 5.

³ Zvláště jeho série novoročenek a „Hry s rámem a křeslem“ známé též jako „Omývání krajiny“.

⁴ Bouček, s. 6.

krajině. V obou případech jde o zaujetí nového vztahu k žité skutečnosti, o silný prožitek – jednou navozený hrou, podruhé fotografickým pohledem na okolní svět. Procházíme-li Tomanovy pracovní zvětšeniny, setkáváme se se záznamy pokusů o navození takovýchto prožitků, které můžeme číst zároveň jako návod a výzvu k zaujetí obdobného postoje a ozvláštňování vlastní každodennosti.

Původní zvětšeniny jsou doplněné digitálními novotisky, které částečně opakují některé z motivů prezentovaných na stolech, částečně představují další z poloh Tomanovy tvorby. Větším formátem i formou instalace vybízí k jinému prohlížení – postrádají kontext série, jsou prezentovány jako finálnější, autonomnější a suverénnější. Jsou aktualizací jedné z mnoha potencialit obsažených v množství Tomanových negativů a představují jednu z možností, jak rozumět Tomanově dílu.

Jinou cestu zvolila Šárka Zahálková, která svými vstupy rozpochovala Tomanovy fotografie, čímž zároveň připomněla jeho angažmá u animovaného filmu. Ve flipbooku položeném na stole u výlohy Zahálková rozpochoává Tomanův snímek plastového sáčku zachyceného v plotě. V Lounech jsme jej našli (pravděpodobně autorsky) adjustovaný na černém kartonu ve dvojici se svrchu zachycenou dětskou postavou ve zpěněné vodě. K této druhé fotografii nám bohužel chyběl negativ a rozhodli jsme se proto použít jiný snímek, tematicky i kompozičně příbuzný, tak aby formální paralela mezi světlou říční pěnou a plochou potrhaného igelitu zůstala zachována.

K jedné fotografii z Tomanovy série věnované trumpetě se Zahálková vztahuje pomocí thraumatropu – trumpetu a zmačkaný papír z původní fotografie odděluje. Otočíte-li však několikrát kulatou deskou, zkroutíte-li provaz, na kterém je upevněna a pak desku pustíte, můžete v rychlém střídání izolovaných motivů pozorovat jejich dočasné znovupojení. Motiv hry, který při interpretaci díla Jiřího Tomana zdůrazňoval zvláště Jaromír Zemina, se tu zpřítomňuje využitím principu optické hračky i odkazem k „hravé“ sérii. K tomuto formátu se Toman rád vracel, vyprávěl skrze něj příběhy a v jeho rámci si zkoušel nejrůznější vizuální zkratky a hříčky.

Viktorie Vítů

Odkaz Jiřího Tomana

Pozůstalost Jiřího Tomana (22. 3. 1924 Pardubice – 10. 4. 1972 Hradec Králové) je trvalou výzvou k průzkumům a interpretacím. Byla uložena zejména v pardubické Gočárově galerii a v lounské Galerii Benedikta Rejta, z jejichž fondů pochází komorní výběr prací zpřístupněných v galerii Fotograf.

Tomanovské rekapitulace bývají pořádány zvláště k jubileím narození a úmrtí autora. Na první soubornou výstavu *Jiří Toman* zval brněnský Dům pánů z Kunštátu zjara 1973. Její přípravy se zhostil okruh přátel včetně teoretika Jaromíra Zeminy, autora bilančního textu v katalogu. Mnohostranného tvůrce uvedl mezi nejsvráznější osobnosti dobové kultury. Jedná se o původce nejenom rozsáhlého a pronikavě inovativního fotografického díla s těžištěm v padesátých a šedesátých letech. Toman zhotovoval fotomontáže, koláže, kresby, fotografie a podivuhodné objekty... Předjímal trendy typu arte povera a land art... Byl doceněn coby konceptualista a průkopník akčního umění, jenž nejpozději od poloviny padesátých let realizace svých her a výstupů fotograficky dokumentoval. Zabýval se rovněž užitou grafikou a knižními ilustracemi, stejně jako sepisováním poetických námětů, scénářů a rozvrhy výtvarného pojetí mezinárodně ceněných animovaných filmů. Inicioval a organizoval pardubické sympozium Artchemo v letech 1968 a 1969.

Před půl stoletím vydaný katalog otevírá *Vlastní životopis*, dokládající Tomanovu schopnost odstupu vůči existenčním okolnostem, komplikovaným již nasazením během nacistické okupace českých zemí za světové války: „*Ještě než jsem dokončil protektorátní střední školu, byl jsem změněn na léta 1943–1945 v totálního dělníka. V letech 1946, 1947, 1948 jsem úspěšně složil zkoušky na FAMU, obor kamera. Z finančních a jiných příčin jsem se však studiu nemohl věnovat. Velký podíl na tom, co umím z fotografie, má Josef Sudek. [...] Od roku 1945 jsem byl úředník, voják, kalkulant, údržbář, ortoptik, fotograf, náborář a vedoucí propagace.*“⁵

⁵ Jaromír Zemina, Jiří Toman. Brno, Dům umění města Brna 1973.

Srov. Jaromír Zemina, Hry a přání Jiřího Tomana. Revolver Revue # 25, 1994, s. 7–45.

⁶ Anna Fárová, Jiří Toman / Fotograf. Roudnice nad Labem, Galerie moderního umění 1992.

Srov. Anna Fárová, Jiří Toman. Post # 4, 1991, s. 16–21.

⁷ Vít Bouček, Jiří Toman. Panoramatické fotografie ze sbírek Východočeské galerie v Pardubicích / Panoramic Photographs (from the East-Bohemian Gallery's collection). Pardubice, Východočeská galerie v Pardubicích 2004.

Vít Bouček – Martin Dostál, Jiří Toman / fotografie / photographs. Praha, Pražský dům fotografie 2006.

Vít Bouček, Jiří Toman / fotografie. Pardubice, Východočeská galerie v Pardubicích 2013.

Historička umění Anna Fárová kladla na jaře 1992 v Tomanově retrospektivě „*hlavní důraz [...] na fotografii, ze které se všechno ostatní odvíjí [...]. Bravurní vidění, nevšednost vize, to jsou epiteta díla, fotografického díla, které je monumentální a které dává československé fotografii nový rozměr pro léta padesátá a šedesátá. Nemá paralelu, je ojedinělé, protože víc než fotogeničnost je tu zakódována básnická představitost a životní přístup: zázraky živlů a čistota myšlení se spojily v neutuchající radost z objevů.*“

Knižní průřezy fotografickou částí Tomanovy pozůstalosti publikoval k trojici různě koncipovaných výstav Vít Bouček, toho času kurátor Východočeské galerie v Pardubicích; lounské fondy však tenkrát využít nemohl. Ucelený přehled o přínosech Jiřího Tomana získal režisér Martin Fišer, připravující experimentální film, jímž hodlá stále ještě překvapivou jakost pozoruhodného odkazu zpřítomnit. Zdá se, že veškerá Tomanova činnost měla experimentální a průkopnickou povahu; nepřestává tudíž inspirativně rezonovat.

Josef Moucha

díla:

1: Jiří Toman, bez názvu (autoportrét ve sněhu), 50.– 60. léta, autorské zvětšeniny, zapůjčeno ze sbírky Galerie Benedikta Rejta v Lounech

2-6: Jiří Toman, bez názvu (fotografie pořízené v okolí počápejského splavu), soubor autorských zvětšenin, 50.–60. léta, zapůjčeno ze sbírky Galerie Benedikta Rejta v Lounech

7: Šárka Zahálková, flipbook, 2023

8: Jiří Toman, bez názvu (negativy popsané jako “Kry”), digitální tisk z negativů, 50.– 60. léta, negativy zapůjčeny ze sbírky Galerie Benedikta Rejta v Lounech

9,10: Jiří Toman, bez názvu (negativy popsané jako “Mraky”), digitální tisk z negativů, 50.– 60. léta, negativy zapůjčeny ze sbírky Galerie Benedikta Rejta v Lounech

11,15,16: Jiří Toman, bez názvu, digitální tisk z negativů, 50.– 60. léta, negativy zapůjčeny ze sbírky Galerie Benedikta Rejta v Lounech

12, 13: Jiří Toman, bez názvu (negativy popsané jako “Krkonoše”), digitální tisk z negativů, 50.– 60. léta, negativy zapůjčeny ze sbírky Galerie Benedikta Rejta v Lounech

14, 17, 18, 19: Jiří Toman, bez názvu (negativy popsané jako “Panorama”), digitální tisk z negativů, 50.– 60. léta, negativy zapůjčeny ze sbírky Galerie Benedikta Rejta v Lounech

20: Jiří Toman, bez názvu (série Trumpeta), 50.– 60. léta, soubor autorských zvětšenin, zapůjčeno ze sbírky Galerie Benedikta Rejta v Lounech

21: Šárka Zahálková, thaumatrop, 2023

Kurátorující: Josef Moucha, Václav Šafka, Viktorie Vítů
Produkce: Pavel Matěj
Technická produkce: Jakub Tulinger
Marketing, komunikace: Jan Hladoník
Sociální sítě: Tereza Vacková
Ředitelka spolku Fotograf: Markéta Kinterová
Ředitelka galerie: Viktorie Vítů
Fundraising & executive manager: Marie Rozmánková
Proofreading: Reena Sattar

poděkování: Josef Holeček, Marie Klimešová, Stanislav Kolíbal,
Jan Maštera, Kateřina Melenová, Michaela Mertová, Martin Netočný,
Milan Panoch, Michaela Vávrová

DOPROVODNÉ PROGRAMY:

komentovaná prohlídka s kurátorujícími proběhne 7.9. v 18:00

Fotograf Gallery
www.fotografgallery.cz

Follow us
[@fotograf_zone](https://www.instagram.com/fotograf_zone)

Jungmannova 7
110 00 Praha 1

Projekt Fotograf Gallery je realizován s finanční podporou Ministerstva kultury České republiky a v roce 2023 je podporován grantem hl.m. Prahy ve výši 700 000 Kč.

Výstava vznikla ve spolupráci s Galeríí Benedikta Rejta v Lounech.

**MINISTERSTVO
KULTURY**

Státní fond kultury ČR

**Galerie
Benedikta
Rejta**

